

1 Pojem, předmět a prameny práva mezinárodního obchodu

1.1 Pojem

Obchod je činnost, která spočívá ve směňování zboží nebo služeb (či práva – např. licence) za peníze, případně za jiné zboží nebo služby (barterový obchod). **Mezinárodní obchod** je pak obchod, při kterém jsou jeho účastníci z různých států. **Exportem** rozumíme vývoz zboží (služeb, práv) do zahraničí. Při přímém exportu jsou tuzemský dodavatel a zahraniční odběratel v přímém kontaktu. V případě nepřímého exportu mezi dodavatele a odběratele vstupuje zprostředkovatel. **Reexportem** je opětovný vývoz dovezeného zboží. Přímý reexport spočívá v nákupu zboží reexportérem a jeho prodeji v jiné zemi, aniž by zboží vstoupilo do země reexportéra. Nepřímý reexport znamená, že reexportér doveze zboží do své země a odtud je opětovně vyveze do třetí země. **Importem** je dovoz zboží (služeb, práv) ze zahraničí. Při přímém importu tuzemský odběratel nakupuje v zahraničí. V případě nepřímého importu tuzemský odběratel nakupuje prostřednictvím zprostředkovatele.

Právo mezinárodního obchodu (na rozdíl od mezinárodního práva soukromého) je účelově uspořádaným souborem právních norem z různých právních odvětví a různého původu (mezinárodní, unijní a vnitrostátní), které spojuje jejich společný účel upravovat právní poměry vznikající při uskutečňování mezinárodního obchodu a mezinárodního hospodářského styku vůbec. Nelze jej pokládat za samostatné právní odvětví (na rozdíl např. od mezinárodního práva soukromého). Patří sem normy různé povahy, které se obvykle zařazují do správního práva, finančního práva (veřejnoprávní normy), obchodního práva, občanského práva a mezinárodního práva soukromého (soukromoprávní normy). Tyto normy jsou zahrnuty ve vnitrostátním právu. Vedle nich jsou poměry vznikající v mezinárodním obchodu upraveny taktéž mezinárodními smlouvami a unijním právem.

1.2 Předmět

Vzrůstající význam mezinárodně unifikované úpravy řady oblastí právních poměrů v mezinárodním obchodu a značné množství mezinárodních smluv přispívají k blízké podobě a obsahu výuky tohoto předmětu v různých státech. Nicméně je pochopitelné, že se bude vždy vycházet z konkrétní praxe daného státu, z jeho právních předpisů, které se v jednotlivostech mohou lišit. Výklad se proto bude zabývat českým právním řádem, vč. mezinárodních smluv závazných pro Českou republiku, tzn. českým právem mezinárodního obchodu.

Ze základní charakteristiky norem zařazovaných do práva mezinárodního obchodu je patrné, že jejich značná část patří do veřejnoprávní oblasti. Praktické potřeby vedou však k tomu, že se zvláštní důraz klade na výklad úpravy soukromoprávních poměrů v mezinárodním obchodu, tedy úpravu soukromoprávními normami. Právní poměry, které jsou upravované těmito normami, můžeme zařadit mezi typické případy soukromoprávních poměrů s mezinárodním prvkem, které jsou předmětem úpravy mezinárodního práva soukromého. Z tohoto důvodu je přiřazena výuka práva mezinárodního obchodu k výuce mezinárodního práva soukromého.

Předmětem právní úpravy mezinárodního obchodu je tedy regulace právních poměrů vznikajících v mezinárodním obchodě pomocí právních norem různých právních odvětví, různého původu a různé povahy.

1.3 Prameny

Mezinárodní obchodní poměry jsou regulovány jak veřejnoprávními normami (v případě států nebo mezinárodních vládních organizací), tak soukromoprávními normami (mezi soukromoprávními subjekty). Pokud vznikne poměr mezi subjektem mezinárodního práva (státem) a soukromoprávním subjektem, hovoříme pak o tzv. diagonálních poměrech. Tyto poměry se vyskytují zejména v oblasti zahraničních investic.

Základními prameny veřejnoprávní regulace jsou **mezinárodní smlouvy, unijní právní předpisy, mezinárodní obyčej a vnitrostátní právní předpisy**. Z mezinárodních smluv to jsou tzv. kontraktuální smlouvy, tzn. ty, které obsahují reciproční úpravu práv a povinností stran. Mezinárodní obyčej je soubor pravidel mezinárodního práva veřejného, jež vznikla v mezinárodní praxi a která jejich subjekty dodržují, neboť jsou přesvědčeny o jejich právní závaznosti. Vnitrostátní právní předpisy zde upravují zejm. oblast správního

práva (výkon státní správy ve styku s cizinou) a finančního práva (daně, poplatky, cla).

Základními prameny soukromoprávní regulace jsou mezinárodní smlouvy, unijní právní normy a vnitrostátní právní předpisy. Vnitrostátní právní předpisy jsou v této oblasti zastoupeny zejm. právem obchodním, občanským a mezinárodním soukromým. Pro usnadnění mezinárodního obchodu se uplatňují i další instrumenty, jako jsou mezinárodní obchodní zvyklosti, vzorové smlouvy a dodací podmínky.

Z uvedeného je zřejmé, že pramenem práva mezinárodního obchodu jsou unijní předpisy jak veřejnoprávní, tak soukromoprávní. Stejně tak vnitrostátní právní předpisy a mezinárodní smlouvy musíme rozlišovat podle toho, zda upravují materii veřejnoprávní či soukromoprávní. Každý stát má své vlastní prameny práva mezinárodního obchodu, které nejsou totožné s prameny jiného státu, protože každý stát je vázán jinými mezinárodními smlouvami a má jiný právní řád.

Právní poměry vznikající v mezinárodním obchodě mezi jeho účastníky jsou **soukromoprávními poměry s mezinárodním prvkem**. Tyto právní poměry jsou tedy předmětem mezinárodního práva soukromého.

Mezinárodní prvek má za následek, že soukromoprávní poměr v mezinárodním obchodě je spojen s více právními řády. Každý z těchto řádů však obsahuje vnitrostátní hmotněprávní normy upravující sporné otázky, které mohou být odlišné. Který z právních řádů se vybere pro řešení sporné otázky, se tak určí pomocí **kolizní normy**. Takto určená vnitrostátní hmotněprávní úprava nemusí být však přiměřená mezinárodním poměrům. Řešením jsou zvláštní hmotněprávní normy (**přímé normy**), které upravují určitou oblast poměrů v mezinárodním obchodě (**přímý způsob** úpravy). Takovéto normy vytvářejí státy pomocí mezinárodních smluv nebo jsou i součástí přímo použitelných právních předpisů EU. Hovoříme zde o **přímé metodě** úpravy soukromoprávních poměrů s mezinárodním prvkem.

1.3.1 Mezinárodní smlouvy

Mezinárodní smlouvy, které patří mezi prameny práva mezinárodního obchodu, lze rozdělit na: i) smlouvy regulující mezinárodní obchod, ii) smlouvy unifikující hmotněprávní normy a iii) smlouvy unifikující procesněprávní normy.

Smlouvy regulující mezinárodní obchod jsou: i) obchodní smlouvy, ii) obchodní dohody, iii) platební dohody, iv) protokoly o výměně zboží, v) dohody o vzájemné podpoře a ochraně investic, vi) smlouvy o zamezení

dvojího zdanění, vii) smlouvy o hospodářské a vědecko-technické spolupráci, viii) smlouvy o společné výstavbě objektů, ix) smlouvy o ostatních oblastech spolupráce, x) celní úmluvy, xi) smlouvy regulující vzájemné provádění obchodních poměrů.

Mezi **smlouvy unifikující hmotněprávní normy** můžeme zařadit:

- Úmluvu OSN o smlouvách o mezinárodní koupi zboží (č. 160/1991 Sb.),
- Úmluvu o promlčení při mezinárodní koupi zboží (č. 123/1988 Sb., č. 161/1991 Sb.),
- Úmluvu o mezinárodní železniční přepravě (COTIF, č. 8/1985 Sb.),
- Montrealskou úmluvu o sjednocení některých pravidel o mezinárodní letecké přepravě (č. 123/2003 Sb. m. s.),
- Úmluvu o přepravní smlouvě v mezinárodní silniční nákladní dopravě (CMR, č. 11/1975 Sb.),
- Úmluvu o přepravní smlouvě v mezinárodní silniční přepravě cestujících a zavazadel (CVR, č. 91/2006 Sb. m. s.),
- Úmluvu OSN o námořní přepravě zboží (Hamburská pravidla, č. 193/1996 Sb.),
- Budapešťskou úmluvu o smlouvě o přepravě zboží po vnitrozemských vodních cestách (CMNI, č. 32/2006 Sb. m. s.),
- Pařížskou úmluvu na ochranu průmyslového vlastnictví (č. 64/1975 Sb. ve znění č. 81/1985 Sb.),
- Madridskou dohodu o mezinárodním zápisu továrních nebo obchodních známek (č. 65/1975 Sb. ve znění č. 78/1985 Sb.),
- Lisabonskou dohodu na ochranu označení původu a o jejich mezinárodním zápisu (č. 67/1975 Sb. ve znění č. 79/1985 Sb.),
- Washingtonskou smlouvu o patentové spolupráci a o Prováděcím předpisu k ní (č. 296/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů),
- Ženevskou smlouvu o známkovém právu (č. 199/1996 Sb.),
- Dohodu o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví (TRIPS) (č. 191/1995 Sb.).

Smlouvy unifikující procesněprávní normy jsou:

- Úmluva o uznání a výkonu cizích rozhodčích nálezů (č. 74/1959 Sb.),
- Evropská úmluva o mezinárodní obchodní arbitráži (č. 176/1964 Sb.),
- Úmluva o řešení sporů z investic mezi státy a občany druhých států (č. 420/1992 Sb.),
- Evropská úmluva o předávání žádostí o právní pomoc (č. 110/2000 Sb. m. s.),

- Úmluva o provádění důkazů v cizině ve věcech občanských a obchodních (č. 129/1976 Sb. ve znění č. 68/2014 Sb. m. s.),
- Luganská úmluva o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech jménem Společenství (rozhodnutí 2007/712/ES),
- smlouvy o právní pomoci.

(Je vhodné zmínit i Římskou úmluvu (č. 64/2006 Sb. m. s.), ke které se váže relevantní judikatura, a kromě toho stále platí ve vztahu k Dánsku, a která se stává aktuální v návaznosti na Brexit.)

1.3.2 Mezinárodní obyčej

Mezinárodní obyčej je nejstarším pramenem mezinárodního práva vůbec. Obyčejová pravidla řídí takové oblasti, jakými je např. mezinárodněprávní odpovědnost. Mezinárodní obyčej je **důkazem obecné praxe přijímané za právo**. Za dva základní prvky mezinárodního obyčeje můžeme považovat: i) **praxi** a ii) ***opinio iuris*** (uznání ze strany státní moci a s tím spojenou vymahatelnost). Závaznost mezinárodního obyčeje vzniká opakovaným dlouhotrvajícím zachováváním určitého pravidla (*usus longaevus*) a zároveň přesvědčením států o jeho právní závaznosti (*opinio necessitatis*). Moderní pojetí vyžaduje pro vznik mezinárodního obyčeje naplnění dvou konstitutivních prvků: i) objektivního (opakující se praxe států ve vzájemných poměrech) a ii) subjektivního (přesvědčení o právní závaznosti nebo nezbytnosti pravidla chování).

Mezinárodní obyčej můžeme nalézt v oblasti odpovědnosti a imunit státu, minimálního standardu zacházení s příslušníky jiných států (vyvlastnění), mořského a námořního práva. Některá původně obyčejová pravidla jsou dnes zachycena v mezinárodních smlouvách (režim nejvyšších výhod).

1.3.3 Unijní právní normy

Mezi unijní primární akty patří **Smlouva o Evropské unii** a **Smlouva o fungování Evropské unie** (č. 44/2004 Sb. m. s. ve znění novel). Podle čl. 207 Smlouvy o fungování Evropské unie je **společná obchodní politika** v její výlučné pravomoci a zakládá se na jednotných zásadách, zejména pokud jde o úpravy celních sazeb, uzavírání celních a obchodních dohod týkajících se obchodu zbožím a službami, obchodní aspekty duševního vlastnictví, přímé zahraniční investice, sjednocování liberalizačních opatření, vývozní politiku

a opatření na ochranu obchodu, jako jsou opatření pro případ dumpingu a subvencování. Společná obchodní politika je prováděna v rámci zásad a cílů vnější činnosti Unie.

V soukromoprávní oblasti jsou dnes nejvýznamnější:

- **nařízení Řím I** (č. 593/2008 o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy),
- **nařízení Řím II** (č. 864/2007 o právu rozhodném pro mimosmluvní závazkové vztahy).

Z oblasti procesních předpisů pak:

- **nařízení Brusel I bis** (č. 1215/2012 o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech),

(Je vhodné zmínit i staré nařízení Brusel I (č. 44/2001), ke kterému se váže judikatura Soudního dvora EU i českých soudů.)

- **nařízení o doručování soudních a mimosoudních písemností ve věcech občanských a obchodních v členských státech („doručování písemností“)** (č. 1393/2007),
- **nařízení o spolupráci soudů členských států při dokazování v občanských a obchodních věcech** (č. 1206/2001),
- **nařízení o insolvenčním řízení** (č. 2015/848),
- **nařízení, kterým se zavádí evropský exekuční titul pro nesporné nároky** (č. 805/2004),
- **nařízení, kterým se zavádí řízení o evropském platebním rozkazu** (č. 1896/2006),
- **nařízení, kterým se zavádí evropské řízení o drobných nárocích** (č. 861/2007).

Mezi dalšími předpisy regulujícími unijní obchodní styk můžeme uvést např.:

- **nařízení, kterým se provádí Kimberlejský systém certifikace pro mezinárodní obchod se surovými diamanty** (č. 2368/2002),
- **nařízení o uplatňování některých pravidel v oblasti státem podporovaných vývozních úvěrů** (č. 1233/2011),
- **nařízení, kterým se stanoví celní kodex Unie** (č. 952/2013),
- **směrnici o dovozu kůží z některých tuleních mlád'at a výrobků z nich do členských států** (83/129/EHS),

- **směrnici o obchodu s koňovitými určenými pro soutěže a o podmínkách jejich účasti v soutěžích (90/428/EHS),**
- **směrnici o uvádění na trh rozmnožovacího materiálu ovocných rostlin a ovocných rostlin určených k produkci ovoce (2008/90/ES),**
- **směrnici o trzích finančních nástrojů (2014/65/EU).**

Nařízení (regulation) je právně závazná norma platná v plném rozsahu v celé EU. Směrnice (directive) je právní akt stanovující cíl, který musejí všechny země EU splnit. Je však na jednotlivých státech, jak formulují příslušné zákony a jak těchto cílů dosáhnou. Formální promítnutí směrnice do vnitrostátního právního předpisu (transpozicičního opatření) se nazývá transpozice, zatímco implementace je pojem širší, protože nezahrnuje pouze transpozici, ale i fázi následující po transpozici, tedy zajištění adekvátní aplikace transpozicičního opatření a účinné vymáhání práv a povinností z něho vyplývajících.

Pramenem práva mezinárodního obchodu je i vybraná **judikatura Soudního dvora Evropské unie** v oblasti volného pohybu zboží, služeb, osob a kapitálu.

1.3.4 Vnitrostátní právní předpisy

Všechny státy mají svou legislativu jak pro oblast vnitrostátního obchodu, tak pro mezinárodní hospodářský styk. V těchto normách je obsažena hmotněprávní úprava práv a povinností subjektů vstupujících do těchto poměrů, procesněprávní úprava a úprava možné státní intervence do těchto obchodních poměrů.

Předpisy z oblasti správního práva:

- **zákon o ochraně hospodářské soutěže (č. 143/2001 Sb.),**
- **zákon o zahraničním obchodu s vojenským materiálem (č. 38/1994 Sb.),**
- **zákon o kontrole obchodu s výrobky, jejichž držení se v České republice omezuje z bezpečnostních důvodů (č. 228/2005 Sb.),**
- **zákon o prodeji a vývozu předmětů kulturní hodnoty (č. 71/1994 Sb.),**
- **zákon o ochraně před dovozem subvencovaných výrobků (č. 63/2000 Sb.).**

Předpisy z oblasti finančního práva:

- **celní zákon (č. 242/2016 Sb.),**
- **zákon o pojišťování a financování vývozu se státní podporou (č. 58/1995 Sb.).**

Předpisy ze soukromoprávní oblasti:

- občanský zákoník (č. 89/2012 Sb.),
- zákon o mezinárodním právu soukromém (č. 91/2012 Sb.),
- zákon o obchodních korporacích (č. 90/2012 Sb.),
- živnostenský zákon (č. 455/1991 Sb.),
- zákon směnečný a šekový (č. 191/1950 Sb.),
- zákon o vynálezech a zlepšovacích návrzích (č. 527/1990 Sb.).

Procesní předpisy:

- zákon o mezinárodním právu soukromém (č. 91/2012 Sb.),
- zákon o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů (č. 216/1994 Sb.),
- insolvenční zákon (č. 182/2006 Sb.),
- exekuční řád (č. 120/2001 Sb.),
- stavební zákon (č. 183/2006 Sb.),
- zákon o zvláštních řízeních soudních (č. 292/2013 Sb.),
- občanský soudní řád (č. 99/1963 Sb.),
- Řád rozhodčího soudu při Hospodářské komoře ČR a Agrární komoře ČR.

Přehled norem je uveden z pohledu ČR jako demonstrativní.

1.3.5 Mezinárodní obchodní zvyklosti

Obchodní zvyklosti je třeba chápat jako sociální normy, jež jsou sdíleny příslušníky určité společenské skupiny, a tím realizují úkol, který plní zvykové právo. Obchodní zvyklosti mohou vykonávat tři různé úlohy. Mohou sloužit jako výkladově-aplikační pravidla pro zjištění významu určitých výrazů a jejich aplikaci. Druhá úloha obchodních zvyklostí spočívá v pravidlu pro určitá plnění (např. v otázce obalu určitého zboží). Konečně třetí úloha obchodních zvyklostí spočívá v tom, že tvoří obsah určitého ujednání – smlouvy. To lze učinit jejich integrací do textu smlouvy nebo odkazem jako v případě všeobecných obchodních podmínek. Vždy však je třeba přihlížet k tomu, zda jde o obchodní zvyklosti zachovávané obecně nebo jen v daném odvětví či daném regionu.

Podle **občanského zákoníku** se v právním styku podnikatelů přihlíží k obchodním zvykostem zachovávaným obecně, anebo v daném odvětví, ledaže to vyloučí ujednání stran nebo zákon. Není-li jiné ujednání, platí, že obchodní zvyklost má přednost před ustanovením zákona, jež nemá donucující účinky, jinak se může podnikatel zvyklosti dovolat, prokáže-li, že druhá

strana určitou zvyklost musela znát a s postupem podle ní byla srozuměna (§ 558/2 OZ).

Podle **Vídeňské úmluvy o smlouvách o mezinárodní koupi zboží** (č. 160/1991 Sb.) strany jsou vázány jakoukoli zvyklostí, na které se dohodly, a praxí, kterou mezi sebou zavedly. Pokud není dohodnuto jinak, má se za to, že strany se nepřímou dohodou, že na smlouvu nebo na její uzavírání má být použita zvyklost, kterou obě strany znaly nebo měly znát a která je v mezinárodním obchodu v široké míře známa stranám smlouvy téhož druhu v příslušném obchodním odvětví a zpravidla jimi dodržována (čl. 9).

1.3.6 Vzorové smlouvy

Vzorová smlouva představuje doporučený text určitého smluvního typu s různými variantami řešení. Strany si tam mohou při přípravě konkrétní smlouvy vybrat pro ně nejvhodnější text. Vzorové smlouvy můžeme nalézt v různých publikacích o smluvních vzorech nebo na internetu.

1.3.7 Formulářové smlouvy

Formulářová (adhezní) smlouva obsahuje standardní smluvní ustanovení, do kterého se pouze doplní konkrétní údaje; ustanovení smlouvy stanoví pouze jedna smluvní strana a druhá má v rámci principu *take it or leave it* (ber, nebo nech být) pouze možnost je přijmout nebo nepřijmout. Tímto způsobem si především velké obchodní společnosti usnadňují a urychlují proces uzavírání smluv (elektřina, plyn, voda, teplo, pojištění apod.).

1.3.8 Dodací podmínky

Dodací podmínky lze řešit odkazem na určité obchodní doložky. Nejznámějšími obchodními doložkami jsou INCOTERMS, které stanovují soubor mezinárodních pravidel pro výklad nejvíce používaných obchodních doložek v zahraničním obchodě. Smluvní partneři z různých států totiž nemusejí znát místní obchodní zvyklosti a mohlo by docházet k výkladovým sporům. INCOTERMS nejsou mezinárodní smlouvou ani mezinárodní obchodní zvyklostí. Používají se pouze na smluvním základě mezi obchodními partnery.

Další prameny práva mezinárodního obchodu a některé podrobnější informace lze nalézt v kapitole 10 – Transnacionální právo mezinárodních obchodních transakcí (*lex mercatoria*) a 13 – Mezinárodní stavebnictví (zejm. FIDIC).